

**ARCHIV FÜR MITTELALTERLICHE
PHILOSOPHIE UND KULTUR
АРХИВ ЗА СРЕДНОВЕКОВНА
ФИЛОСОФИЯ И КУЛТУРА**

**Sofia, 2023
София, 2023**

Издателски съвет

Янис Деметракопулос (Патра)
Ваутер Хорис (Бон)
Паскуале Поро (Торино)
Стефан Санджакоски (Струга)
Боголюб Шиякович (Белград)
Карлос Стил (Лувен)

Editorial Board

John Demetracopoulos (Patras)
Wouter Goris (Bonn)
Pasquale Porro (Torino)
Stefan Sanjakoski (Struga)
Bogolub Šijaković (Beograd)
Carlos Steel (Leuven)

Основатели

Цочо Бояджиев
и Георги Каприв (1994)

Bergünder

Tzotcho Boiadjiev
und Georgi Kapriev (1994)

Издатели

Цочо Бояджиев (1994-)
Олег Георгиев (1997, 2000)
Гергана Динева (2019-)
Георги Каприв (1994-)
Андреас Шпеер (1996, 2000,
2002-)

Herausgeber

Tzotcho Boiadjiev (1994-)
Oleg Georgiev (1997, 2000)
Gergana Dineva (2019-)
Georgi Kapriev (1994-)
Andreas Speer (1996, 2000,
2002-)

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

- © Tzotcho Boiadjiev, Gergana Dineva, Georgi Kapriev,
Andreas Speer, Herausgeber, 2023
© „Изток-Запад“, 2023

ISBN 978-619-01-1350-8
ISSN 2603-5189

INSTITUT FÜR MITTELALTERLICHE PHILOSOPHIE UND KULTUR

**ARCHIV
FÜR MITTELALTERLICHE
PHILOSOPHIE
UND KULTUR
Heft XXIX**

Herausgegeben von
Tzotcho Boiadjiev, Gergana Dineva,
Georgi Kapriev und Andreas Speer

Институт ЗА СРЕДНОВЕКОВНА ФИЛОСОФИЯ И КУЛТУРА

**АРХИВ
ЗА СРЕДНОВЕКОВНА
ФИЛОСОФИЯ
И КУЛТУРА
СВИТЪК XXIX**

Издаван от
Цочо Бояджиєв, Гергана Динева,
Георги Каприєв и Андреас Шпеєр

Hinweise zum Zitieren

Указания за цитиране

Die Quellen- und Sekundärliteratur wird in den Fußnoten nach dem Originaltitel auf folgende Weise zitiert:

Източниците и интерпретаторската литература се цитират в бележките с оригиналните заглавия по следния начин:

Monographien:/Монографии:

Beispiel / пример: J. A. Aertsen, *Medieval Philosophy and the Transcendentals. The Case of Thomas Aquinas*, Leiden – New York – Köln, 1996, 21.

Aufsätze in Sammelbände:

Статии в сборници:

Beispiel / пример: T. Kobusch, „Gott und die Transzendentalien: Von der Erkenntnis des Impliziten, Impliziten, Konfusen und Unbewußten“, in: *Die Logik der Transzendentalien (Miscellanea Mediaevalia 30)*, ed. M. Píková, Berlin – New York, 2003, 427–429.

Aufsätze in Sammelbände eines Autors:

Статии в сборни томове от един автор:

Beispiel / пример: L. Benakis, „Die aristotelischen Begriffe Physis, Materie, Form nach Michael Psellos“, in: Id., *Texts and Studies on Byzantine Philosophy*, Athens, 2002, 38–41.

Aufsätze in Zeitschriften:/Статии в списания:

Beispiel / пример: M. Gorman, „Uses of the Person-Nature Distinction in Thomas's Christology“, in: *Recherches de Théologie et Philosophie médiévales*, 67/1 (2000), 58.

Texte von mehreren Autoren oder Herausgeber:/

Текстове от повече автори или издатели:

Beispiel / пример: L. Denkova/P. Yaneva/K. Ivanova, „The Reception of Pseudo-Dionysius in Medieval Bulgaria“, in: *Die Dionysius-Rezeption im Mittelalter*, edd. T. Boiadjiev/G. Kapriev/A. Speer, Turnhout, 2000, 102–103.

Bei zweiter und weiteren Erwähnungen eines Textes in den Fußnoten wird der Text durch Name des Autors, Kurztitel und Hinweis auf die Fußnote, wo er zum ersten Mal zitiert ist, angeführt:

При второ и по-нататъшни споменавания на един текст в бележките под черта, текстът се въвежда с името на автора, съкратено заглавие и указване на бележката под черта, където е цитиран за първи път:

Beispiele / примери: Aertsen, *Medieval Philosophy* (cf. nt. 1), 58.

Benakis, „Die aristotelischen Begriffe“ (cf. nt. 3), 40.

Die Titel aller Werke, die man im Grundtext des Beitrages erwähnt, sind kursiviert und ohne Anführungszeichen zu zitieren:

Заглавията на всички произведения, споменати в основния текст на статията се цитират в курсив и без кавички:

Beispiel / пример: Die griechische Übersetzung der *Summa contra gentiles* erscheint im Dezember 1354. / Гръцкият превод на *Сума против езичниците* се появява през декември 1354 г.

Die Quellenliteratur wird nach den jeweils angenommenen Normen zitiert.

Изворовата литература се цитира по съответните общоприети норми.

Alle Autoren sind verpflichtet, ihre Beiträge mit einer kurzen Zusammenfassung (ca. 1000 Zeichen / 160 Worte) in englischer Sprache zu begleiten.

Всички автори се задължават да прилагат към статиите си кратко резюме на английски език (около 1000 знака / 160 думи).

Съдържание

<i>Иван Йовчев (София)</i> „Creatio ex nihilo“ – християнското учение за сътворението на света „от нищо“	7
<i>Симеон Младенов (София)</i> „Човекът е говорещо смъртно живо същество“ – едно алтернативно формулиране на класическата дефиниция за човека	22
<i>Никифор Влемида</i> Доказателство, че животът на отделния човек не е предопределен	40
<i>Ангел Семерджиев (София)</i> Единството на душа и интелект във философията на Алберт Велики.....	59
<i>Петя Петкова (София)</i> Модалната логика през Средновековието: Жан Буридан и видовете модалности	69
<i>Олег Георгиев (София)</i> Уилям Окам за свободата, предопределението, предзнанието и бъдещи случайни събития и тяхната интерпретация при Вилхелм Готфрид Лайбниц	84
<i>Василен Василев (София)</i> Магията и астрологията – философски дисциплини? Размишление върху генезиса и структурата на средновековната философия в периода XII-XV век	110
<i>Йоан Василев (София)</i> Притежанията на един несретник. Относно вещите и смеха в „Голямото завещание“ на Франсоа Вийон.....	142

ГЕОРГИ КАПРИЕВ (София)

Прочити на Данте – едно духовно пътуване 149

In memoriam: Ролан Исет 172

In memoriam: Ханс Герхард Зенгер 174

Abstracts 176

ИВАН ЙОВЧЕВ (СОФИЯ)

„CREATIO EX NIHILO“ – ХРИСТИЯНСКОТО УЧЕНИЕ ЗА СЪТВОРЕНИЕТО НА СВЕТА „ОТ НИЩО“

„Моля те, синко, погледай небето и земята и,
като видиш всичко, що е по тях, познай,
че всичко това е сътворил Бог от нищо,
и че тъй е произлязъл човешкият род“ (2 Мак. 7:28).

Един от основните въпроси, на който човешката мисъл се опитва да даде еднозначен отговор през цялата си история, е въпросът за сътворението на света. Извън християнския контекст съществуват множество теории, няколко от тях са най-разпространени. Тук само ще ги маркираме, без да се впускаме в подробни обяснения. В миналото това са материалистическата, дуалистическата и пантеистическата теория за произхода на света. Днес науката в областта на еволюционната биология, геологията, палеонтологията, термодинамиката и квантовата физика също предлага свои отговори по този въпрос. Всяка една от тях се придържа към определени твърдения, за да се аргументира пред широката общественост. Но тези теории са чужди на християнското учение, което кратко изразено, ни разкрива, че Бог е сътворил света, целия всемир, „от нищо“ (лат. ex nihilo; гр. ἐξ οὐκ ὄντων; слав. „из несущих“).¹

¹ Алипий (архим.), Поликарп (архим.). Догматическо богословие, Света Гора, Атон, Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 2003, с. 211.

Православното богословие учи, че Бог е Първопричина на битието на света. Този възглед по най-категоричен начин е заявен още в първата книга на Свещ. Писание, в първия стих на книга Битие, където се казва: „В начало Бог сътвори небето и земята“ (Бит. 1:1).² Всяка една дума от библейския стих е изпълнена с дълбоко съдържание. От него става ясно, че целокупното битие има начало, противно на онова, за което говорят материалистите, според които материята е първична и съществува независимо от духа, съзнанието, идеята, които са вторични явления.³

Светът не е възникнал случайно, както твърдят Демокрит, Епикур и техните последователи⁴, а в хармония с Божествения план. От Свещ. Писание следва, че Бог е сътворил света разумно и мъдро (Притч. 3:19, Пс. 135:5, Иер. 10:12), т.е. в съответствие с Неговите най-висши умствени представи (образци/логоси)⁵, в които Той съзерцава бъдещите Си творения от незапомнени времена, преди да получат реално съществуване. Според св. Йоан Дамаскин, Бог „всичко съзерцава, защото от Него нищо не може да се укрие, и е Всевиждащ (защото Той е видял „всичко преди неговото раждане“, всичко е обмислил без оглед на времето, и всяко нещо става в предопределено време съгласно с Неговата вечна и обединена с волята мисъл, която е предопределение, образ и план“).⁶

² В статията приведените библейски цитати са по Библията, издание на Св. Синод на Българската православна църква от 1995 г.

³ Морис, Х. Научен креационизъм, София, 1995, с. 36; Виж също: Дюлгеров, Д. Ил. Цоневски, Православно догматическо богословие. Софийска света Митрополия, 2021, с. 115.

⁴ Зеньковский, В. (прот.). Основы христианской философии, т. 2, Париж, 1964, с. 47.

⁵ Псевдо-Дионисий Ареопагит. За Божествените имена, 5; 8, София, 1999, с. 97.

⁶ Дамаскин, Йоан. Извор на знанието. Том 2, кн. 9, София, 2019, с. 81-83. Вж. също: Joannis Damasceni. De Fide Orthodoxa Lib. 1 (PG 94, 837): Ὁ γὰρ θεὸς πῦρ καταναλίσκων πᾶσαν κακίαν ἐστὶν ἢ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ πάντα. Ἀλάθητος γὰρ ἐστί, καὶ πάντων ἐπόητης. Ἐθεάσατο γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ἀχρόνως ἐννοήσας, καὶ ἕκαστον

Логиката ни принуждава да признаем, че Божественият план за света е вечен, тъй като идеята за създаването на света не може да възникне внезапно в Бога. Свещ. Писание потвърждава това заключение: „Познати са у Бога отвека всичките Му дела“ (Деян. 15:18); „Чрез вяра проумяваме, че вековете са устроени по Божия дума и че от невидимото произлезе видимото (Евр. 11:3). От приведените библейски цитати става ясно, че сътворението е преход от вечните Божествени предначертания към реалното съществуване на света.

Първият стих на първа глава от кн. Битие ясно разкрива пред нас, че творението има своя Творец, чрез Който всичко се случва, и че първите Божествени творения, с които се поставя началото на целия всемир, са небето и земята. И в други текстове на Свещ. Писание изявлението за Бога като Творец на света и човека, многократно се повтаря. Например: „защото в шест дни създаде Господ небето и земята, морето и всичко що е в тях“ (Изх. 20:11); „Бог, Който сътвори света и всичко, що е в него“ (Деян. 17:24); „Понеже чрез Него е създадено всичко, що е на небесата и що е на земята, видимо и невидимо“ (Кол. 1:16).

Истината за Бога Творец се изповядва категорично от всички християни. Тя дори е установена от св. отци чрез благодатта на Св. Дух в Никео-цариградския символ на вярата. Християнският възглед *creatio ex nihilo* (на латински „сътворение от нищо“), се отнася до твърдението, че Вселената, цялото пространство-време, е създадено чрез свободния акт на Бога от нищо, а не от някаква предварително съществуваща материя или от самата Божествена същност. Този възглед е широко, макар и не всеобщо приет, в ранната християнска Църква и е официално определен като догмат от Православната църква още от първите години на нейното признаване.⁷

κατὰ τὴν θελητικὴν αὐτοῦ ἄχρονον ἔννοιαν, ἥτις ἐστὶ προορισμὸς, καὶ εἰκὼν, καὶ παράδειγμα, ἐν τῷ προορισθέντι καιρῷ γένηται.

⁷ Срв. Никео-Цариградски символ на вярата, съборно приет през IV век: 1. Вярвам в един Бог Отец, Вседържител, Творец на небето и на земята, на всичко видимо и невидимо. 2. И в един Гос-

За първи път идеята за сътворението *ex nihilo* е изразена в Библията (2 Мак. 7:28), където една благочестива еврейка, по време на гоненията в Антиохия, призовава сина си да приеме смъртта заради вярата на неговите отци: „Моля те, синко, погледай небето и земята и, като видиш всичко, що е по тях, познай, че всичко това е сътворил Бог от нищо“ (ὅτι ἔξ οὐκ ὄντων ἐποίησεν αὐτὰ ὁ Θεός). Като стъпва върху тази библейска основа, християнското учение за сътворението на света „от нищо“ (*ex nihilo*) ясно подчертава, че Бог е сътворил първоматерията, следователно Той е Творец на всичко, както на веществото така и на формата. Античната философия е чужда на християнския възглед за сътворението „от нищо“. Това е особено видно при Платон, за когото Бог не е Творец, а по-скоро устроител на света, който привежда в ред цялото мироздание. Той е майстор на космоса (κόσμος), който в древногръцката традиция означава ред, порядък, украса.⁸ Демиургът на Платон не е творец, подобен на християнския Бог, а своеобразен скулптор, придаващ форма на безформената

под Иисус Христос, Сина Божи, Единородния, Който е роден от Отца преди всички векове: Светлина от Светлина, Бог истинен от Бог истинен, роден, несътворен, единосъщен с Отца, и чрез Когото всичко е станало; 3. Който заради нас човеците, и заради нашето спасение слезе от небесата и се възплъти от Дух Светий и Дева Мария, и стана човек; 4. и бе разпнат за нас при Понтия Пилата, и страда, и бе погребан; 5. и възкръсна в третия ден, според Писанията; 6. и се възнесе на небесата, и седи отдясно на Отца; 7. и пак ще дойде със слава да съди живи и мъртви и царството Му не ще има край. 8. И в Светия Дух, Господа, Животворящия, Който от Отца изхожда, Коумто се покланяме и Го славим наравно с Отца и Сина, и Който е говорил чрез пророците. 9. В една, света, съборна и апостолска Църква. 10. Изповядвам едно кръщение за опрощаване на греховете. 11. Чакам възкресение на мъртвите 12. и живот в бъдещия век! Амин: Цит. по: Православен катехизис и послание на източните патриарси за православната вяра (първо фототипно издание). Синодално издателство, София, 1991, с. 36.

⁸ Йоан (Зизиулас), митр. Отец Георги Флоровски – Вселенският учител. – Християнство и култура, бр. 5 (162), София, 2021, с. 98.

материя, която съществува предвечно и наравно с него като неопределено вещество, готово да придобие различна форма и образ.⁹

Св. ап. Павел говори на Атинския ареопаг пред древните гърци, че Бог е сътворил света (ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον – Деян. 17:24), като под свят (κόσμος) трябва да се разбира най-вече интегралността на всичко ограничено, което е различно от Бога, защото пак според апостола, „Всичко е от Него, чрез Него и у Него“ (Рим. 11:36), което означава, че причина на всичко, както първоначална, така и последваща и крайна, се заключава само в Бога.¹⁰ При това положение не може да се има предвид паралелното съществуване на материя извън Божието битие, защото „всичко чрез Него стана, и без Него не стана нито едно от онова, което е станало“ (Иоан 1:3). Но въпреки аргументираното Павлово изложение Атинският ареопаг останал глух пред апостолските думи, защото елинският и библейският възглед за сътворението са две различни концепции, противостоящи една от друга.¹¹

В кн. Битие се казва: „В начало Бог сътвори небето и земята“ (Бит. 1:1). Не случайно в този стих се използва глагола „сътвори“, а не създаде, изгради или образува, защото колкото и да са близки по значение с глагола сътворявам, те имат различна денотация, което е видно при по-подробно етимологическо изследване.

На еврейски език глагола „сътворявам“ (bara), който често се среща в Стария Завет, винаги се отнася към Бога, към Неговото действие, и никога към поведението на човека, защото този глагол ни разкрива нов стадий на творение. Проф.

⁹ Βασιλείου, ἀρχιεπισκόπου καισαρείας καππαδοκίας. Ὁμίλιαι Θ, εἰς τὴν Ἐξαήμερον (PG 29, 32): καὶ παντὸς εἶδους καὶ σχήματος κεχωρισμένη, ἦν παραλαβὼν ὁ τεχνίτης τῇ ἑαυτοῦ σοφίᾳ ἐμόρφωσε καὶ εἰς τάξιν ἤγαγε καὶ οὕτω δι' αὐτῆς οὐσίωσε τὰ ὀρώμενα.

¹⁰ Дюлгеров, Д. Ил. Цоневски, Цит. съч., с.115.

¹¹ Флоровски, Г., Представата за Творението у св. Атанасий Велики (превод П. Павлов). – Богословие и свещенство, София, 2020, с. 46.

Б. Маринов посочва, че „bara, begia значи призоваване на нещо из небитието в битие. На арабски означава същото“.¹² Авторът на кн. Битие във всички повествования за сътворението на света и човека, само в три случая употребява глагола „сътворявам“ (bara). И в трите случая става въпрос за възникването на принципно нови същности: 1) при сътворението на небето и земята; 2) при сътворението на живите души; и 3) при сътворението на човека.¹³ При сътворяване (bara) се предизвиква появата на нещо несъществуващо, което не е по възможностите на човека. Дори в българския език, при по-задълбочено анализиране на глаголите „сътворявам“ и „създавам“, се забелязва смисловата разлика между тях, въпреки че на пръв поглед може да се определят като еднозначни.

Скулпторът също може да се определи като творец, но за да произведе свое творение той се нуждае от готова материя, например, глина, камък, метал, вещество съществуващо въвн от неговите действия, на което придава идеалния образ и форма. Той създава (на еврейски „asah“) нещо, а не го сътворява (bara), защото при сътворението се изисква да приведеш нещо от небитие в битие¹⁴, извън силата на наличната материя, както ни се разкрива от еврейския глагол „bara“. Ненаучно казано, извършване на магическо действие подобно на вълшебство от детските приказки, само че смислено и логически аргументирано, без допълнителни художествени интерпретации. Като обобщение може да се каже, че „bara“ се употребява за творчески действия, в истинския смисъл на този израз.¹⁵ Именно затова се казва в кн. Битие: „В начало

¹² Маринов, Б. Произход на света и историята на земята според науката и библията, София, 1941, с. 26.

¹³ Иванов, Н., Библейское Откровение о творении из ничево. – О вере и нравственности по учению Православной церкви. Московской патриархии, 1991, с. 65.

¹⁴ Joannis Damasceni De Fide Orthodoxa Lib. 1 (PG 94, 812): ἐκ δὲ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι.

¹⁵ Маринов, Б., Цит съч., с. 26.

сътвори“, а не създаде (asah), произведе или направи¹⁶, защото сътворението е неповторим процес, извън човешките възможности. По този начин се фиксира ново йерархично ниво. В библейския християнски възглед, подкрепен от етимологическото значение на глаголите „bara“ и „asah“, се прави смислова разлика между „сътворявам“ и „създавам“. Това, което е създадено, възниква не от небитие, а от нещо вече съществуващо, което по-рано е сътворено и може да бъде причина за потенциално възможно битие на създаденото. Никъде в Свещеното Писание не се използва „bara“ за обозначаване на човешко произведение или във връзка с дума, която препраща към предварителен материал. При такива обстоятелства се използва глагола „asah“.¹⁷

Колкото до самото сътворение *ex nihilo*, трябва да се посочи, че то е действие, което е не само и единствено присъщо на Бога, но то е действие, което съижда нещо извън Бога. Това сътворение е създаване от страна на Бога на нов субект, който не се свързва с Божествената природа, защото то е творение не от същността на Бога, а по Неговата воля и благодат. „Благият и преблагият Бог, казва св. Йоан Дамаскин, не се задоволил да съзерцава Самия Себе Си, но поради изобилие на благодат благоволил да създаде нещо, на което да отдаде благодатия“. ¹⁸ Този нов субект е едновременно отдалечен, но същевременно и приближен до Бога. Неговата отдалеченост от Бога, „не е по място, а по природа“. ¹⁹ Благодатта, доброто при древните философи, не е Бога на св. ап. Павел, „Кой-

¹⁶ Βασιλείου, ἀρχιεπισκόπου καισαρείας κατπαδοκίας. Εἰς τὴν Ἑξαήμερον, Ὀμίλια Α, 7 (PG 29, 17): Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν, οὐχὶ ἐνήργησεν, οὐδὲ ὑπέστησεν, ἀλλ' ἐποίησεν.

¹⁷ Маринов, Б., Цит. съч., с. 27.

¹⁸ Йоан Дамаскин, Извор на знанието, том 2, кн. 2, София, 2019, с. 115: ἐπεὶ οὖν ὁ ἀγαθὸς καὶ ὑπεραγαθὸς Θεὸς οὐκ ἠρκέσθη τῇ ἑαυτοῦ θεωρίᾳ, ἀλλ' ὑπερβολὴ ἀγαθότητος εὐδόκησε γενέσθαι τινα τὰ εὐεργετηθίσόμενα.

¹⁹ Joannis Damasceni De Fide Orthodoxa Lib I (PG 94, 853): οὐ τόπω, ἀλλὰ φύσει.

то зове несъществуващото към съществуващо“ (Рим. 4:17). При поставянето на въпроса за причината и целта на творението на света и човека, отговорът може да бъде еднозначен, както ни се разкрива при св. отци и християнските автори, съгласно които Бог твори от благод, за да участват и другите в Неговата благод. За проф. Г. Флоровски, „сътворението е свободно, доброволно Божие дело, а не неотменно Негово свойство или нещо „необходимо“ присъщо Нему. Значи светът не е необходимост и на това може да се погледне от две позиции: от страна на света, който можеше да не съществува, и от страна на Твореца, Който можеше да не твори“.²⁰ Светът е сътворен, защото така е пожелал Бог, и желанието Му не се определя от нищо и освен това не е принудено.

Християнският възглед за сътворението на света *ex nihilo* е следствие от богооткровеното учение за Бога като абсолютно и съвършено Същество, следователно не могат да съществуват други съвечни на Него начала, например някаква праматерия, защото по този начин ще потвърдим многобожието. Така стигаме до второ заключение, че Бог е сътворил света освен разумно и мъдро, но Той също е творил по Своя воля или чрез свободното Си желание (Пс. 113:11, Пс. 134:6, Откр. 4:11), т.е. напълно свободно, а не поради някаква външна или вътрешна необходимост. Още от древност св. отци и християнските писатели учат, че Бог е сътворил света не от някаква нужда, а единствено от Своята воля, т.е. сътворението е акт на волята, а не на природата. Много ясно тази парадигма е изразена при св. Йоан Дамаскин, който разграничава акта на сътворението на света от раждането на Бог Син. Раждането на Сина и изхождането на Св. Дух са действия на природата, а сътворението на света и човека е действие на Божията воля. Св. Йоан Дамаскин подробно обяснява в свои изследвания следствието от разграничението между това, което е по воля, и това, което е по природа: „Нечестиво е да говорим за раждането на Сина, че е опосредено от времето и, че битието на Сина е възникнало след Отца. Защото ние

²⁰ Флоровски, Г., Цит. съч., с. 47.

твърдим, че от Него, т.е. от природата на Отца, е раждането на Сина. И ако не допуснем, че Синът отначало е съществувал заедно с Отца, от Когото се е родил, то ние въвеждаме изменение в ипостаста на Отца, понеже, не бидейки Отец, е станал по-късно Отец. Защото творението, ако и да е възникнало след това, то обаче не е възникнало от същността на Бога, но е приведено от битие в небитие чрез Неговата воля и сила, и изменението не се отнася към природата на Бога. И наистина раждането се състои в това от същността на раждащия да се поражда ражданият подобен по същност. Творението пък и създаването се състоят в това, че отвън, а не от същността на този, който твори и създава, възниква творимото създаването, съвършено неподобно по същност“.²¹

И за св. Атанасий сътворението е акт на Божията воля, а волята е онтологически различна от природата. „Синът е породен от същността – ἴδιον τῆς πατρὸς οὐσίας γέννημα. Творението напротив, е „външно“ по отношение на Твореца. Затова няма „необходимост“ тя да пребивава винаги – οὐκ ἀνάγκη αἰεὶ εἶναι. Но Раждането не подлежи на изволение (или на желание) – τὸ δὲ γέννημα οὐ βουλήσει ὑπόκειται. Обратно, то е свойство на същността – ἀλλὰ τῆς οὐσίας ἐστὶν ἰδιότης“.²²

Третият извод, който се разкрива пред нас без никаква сянка на съмнение е, че Бог твори чрез Своето слово (Бит.

²¹ Йоан Дамаскин, Извор на знанието. том 2, кн. 1, София, 2019, с. 59: Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ἀσεβῆς λέγειν χρόνον μεσιτεῦσαι καὶ μετὰ τὸν Πατέρα σὺν τοῦ Υἱοῦ γενέσθαι ὑπαρξίν. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ, ἡγουν τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως φαμεν τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. Καὶ εἰ μὴ ἐξ ἀρχῆς δώμεν τὸν Υἱὸν συνυπάρχειν τῷ Πατρὶ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, τροπὴν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως παρεισάγομεν ὅτι μὴ ὁ Πατήρ ὕστερον ἐγένετο Πατήρ ἢ γὰρ κτίσις εἰ καὶ μετὰ ταῦτα γέγονεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας, ἐκ δὲ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι βουλήσει καὶ δυνάμει αὐτοῦ παρήθη, καὶ οὐχ ἄπτεται τροπὴ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως. Γέννησις μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ γεννῶντος προάγεσθαι τὸ γεννώμενον ὁμοιον κατ' οὐσίαν, κτίσις δὲ καὶ ποιήσις τὸ ἔξωθεν καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ κτίζοντος καὶ ποιούντος γίνεσθαι τὸ κτιζόμενον καὶ ποιούμενον ἀνόμοιον παντελῶς.

²² Флоровски, Г., Цит. съч., с. 61.